

Estacions termals en zones rurals, serveis associats i titulacions oficials

JOAQUÍN REVERTER

Llicenciat en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport. INEFC Barcelona.

Diploma d'Estudis Avançats (DEA). Programa d'Activitat Física i Esport. INEFC Barcelona-Universitat de Barcelona.

Professor de la Facultat d'Educació. Universidad de Zaragoza

Resum

El turisme rural, l'esport i la salut han adquirit de forma progressiva en els últims anys una importància cada vegada més gran. Una part creixent de la població ha anat incorporant de mica en mica dies de descans i repòs durant tot l'any. Aquesta realitat és deguda, parcialment, a l'augment del temps lliure i a la consideració del seu gaudi com un element per a la millora de la qualitat de vida. El turisme rural, a causa del canvi de valors experimentat en la societat contemporània, s'interrelaciona amb altres productes, com ara el turisme termal i les activitats esportives realitzades en contacte amb la natura, igual que amb altres serveis del sector del lleure, com ara l'espectacle, el joc, la cultura, etc. Aquesta situació determina la necessitat de plantejar sistemes de gestió professionals i aplicar estratègies que permetin de generar factors competitiu i diferenciadors. Les empreses turístiques que han adoptat el paradigma empresarial de la gestió de qualitat total es caracteritzen per oferir qualitat de servei, i per assolir aquesta qualitat cal disposar d'un equip d'especialistes altament qualificats i experimentats. El propòsit d'aquest treball és analitzar les titulacions oficials relacionades amb les estacions termals en zones rurals i els serveis associats.

Paraules clau

Turisme, Termalisme, Formació, Competències, Qualificació, Titulacions.

Abstract

In recent years, rural tourism, sport and health have progressively achieved a great importance. A growing part of the population have gradually included rest and repose days during the whole year. This reality is due, partly, to the fact that people nowadays have more leisure and to the idea of its enjoyment as a cogent argument for the improvement of the quality of life. Rural tourism, as a consequence of the change in values experienced by the contemporary society, is related to other products such as thermal tourism and the sport activities close to nature, as well as to other leisure services such as show entertainment, games, cultural activities, etc. This situation establishes the need to propose professional management systems and to apply strategies that allow the generation of competitive and differential factors. The tourism enterprises which use the business paradigm of the total-quality management provide services of high quality. In order to achieve such quality it is necessary to count on a highly-skilled team of qualified and experienced specialists. The aim of this work is to analyse the professional degrees related bathing resort in rural areas and associate services.

Key words

Tourism, Bathing resort, Education, Responsibilities, Professional competence, Degrees.

Introducció

A hores d'ara, la millora en la qualitat de vida i la major disponibilitat de temps lliure determinen que la demanda d'oci i esbarjo vagin en augment. El turisme rural s'està convertint en una important alternativa de temps lliure (Rebollo, 2003); des de l'any 2001 fins al 2004, s'ha passat de tenir 4.958 allotjaments a més de 8.634. Els allotjaments de turisme rural del conjunt d'Espanya van registrar, en el mes d'octubre del 2004, 474.188 pernотacions, cosa que significa un augment del 55,2 % respecte del mateix mes de l'any anterior, segons fonts de l'Institut Nacional d'Estadística (INE).

Això fa palès l'ascens del turisme rural dintre de les preferències dels consumidors.

Es pot remarcar que el turisme rural ha obert noves formes de vida i noves expectatives econòmiques a les poblacions d'aquestes zones, sempre sota un marc de sostenibilitat tant financerament com ambientalment. El turisme rural, a causa del canvi de valors sofert en la societat contemporània s'interrelaciona amb altres productes turístics com el turisme termal i les activitats esportives en el medi rural.

Espanya es caracteritza per tenir una gran tradició balnearia i actualment s'està potenciant aquest àmbit de

la salut. Això respon a la demanda i a la gran importància que estan adquirint les cures termals en la nostra societat, una societat accelerada, amb estrès, que necessita establiments que atenguin la seva salut, que tinguin cura del seu benestar físic i mental.

Aquesta situació mostra clarament la necessitat d'incorporar als balnearis, de manera directa o indirecta (empreses subcontractades), professionals que tinguin capacitats i competències per intervenir en les tasques que els siguin encomanades. Cal recordar que les instal·lacions termals ofereixen, entre els seus serveis, tècniques estètiques, activitats recreatives, activitats físiques... Aquestes activitats són realitzades per tècnics que, en molts casos, no tenen prou preparació o, simplement, no entren directament dintre de les seves competències professionals.

Les empreses turístiques que han adoptat el paradigma empresarial de la gestió de qualitat total (imprescindible per aconseguir la supervivència empresarial) es caracteritzen per oferir qualitat de servei¹ i per aconseguir aquesta qualitat cal comptar amb professionals preparats adequadament i molt ben formats.

Un dels problemes principals que ha d'afrontar una empresa en l'àmbit rural és poder disposar d'un capital humà qualificat i competent, que permeti de millorar el servei ofert i d'incrementar la competitivitat de l'empresa. Per fer-ho, cal planificar, en una àrea geogràfica determinada, titulacions universitàries i cicles formatius que donin resposta a les necessitats generades, i que cobreixin les expectatives dels professionals involucrats en el sector turístic.

El segment turístic alternatiu² és impulsat per les diferents administracions, tant central com autonòmiques, les polítiques de les quals s'estan adreçant especialment a la promoció i el desenvolupament de projectes que impliquin el creixement econòmic de les zones rurals. Dintre d'aquests projectes se situen els de recuperació de balnearis i s'hi haurien d'incorporar plans d'implantació d'estudis orientats a pal·liar les necessitats formatives actuals (Pascua *et al.*, 1998).

El nostre treball consta d'una breu introducció, en la qual trobem un apartat definitori dels conceptes re-

lacionats amb el tema; una part on se centra l'atenció en l'anomenat turisme rural; una altra, en el turisme de salut; un altre punt tracta de balnearis en zones rurals i, per acabar, presentem diferents titulacions en àmbits d'intervenció i interrelació en el camp del turisme rural.

Aspectes clau

- *Creixement del turisme rural.*
- *El turisme rural s'interrelaciona amb altres productes turístics, com ara el turisme termal i les activitats esportives.*
- *Més exigències en la qualitat dels serveis, per a la supervivència empresarial.*
- *Problemes per trobar professionals competents.*
- *Cal plantejar ofertes formatives en les àrees rurals susceptibles de desenvolupament turístic.*

Qüestions terminològiques

És evident que el turisme ha crescut de forma continuada des dels anys cinquanta fins als nostres dies, i tot indica que ho continuarà fent. D'altra banda, es troba immers en un període de canvi caracteritzat per l'aparició de noves motivacions i nous interessos. Fruit d'aquests canvis, moltes vegades s'acostumen a utilitzar expressions iguals per parlar d'un mateix tema. En aquest apartat del nostre estudi tractarem de definir diferents conceptes que es troben implicats al llarg del treball.

- *Producte:* qualsevol cosa que pugui oferir-se en el mercat, susceptible d'adquisició, d'ús o consum, que satisfaci un desig o necessitat. Pot ser un objecte físic, un servei, una persona, un lloc o una idea (Kotler, 1984, pàg. 463).
- *Producte turístic:* conjunt d'elements capaços de satisfer una experiència de viatge per raons essencialment de lleure, responen d'aquesta manera a les motivacions d'un segment de mercat (Vera, *coor.*, 1997, pàg. 185).
- *Desenvolupament sostenible:* és el desenvolupament que satisfà les necessitats del present, sen-

¹ La qualitat de servei percebuda pel client és el judici global del consumidor pel que fa a la comparació que els clients realitzen entre les expectatives sobre el servei que rebran i les percepcions de l'actuació de les empreses proveïdores del servei. Una empresa de serveis es descriu de vegades com un «paquet de beneficis del servei», molts dels quals són intangibles: per exemple, velocitat del servei, qualitat de la informació, o satisfacció subministrada.

² El turisme alternatiu ha estat utilitzat en el comerç del viatge per descriure una gran varietat de tipus de vacances, educatives, de negocis, d'esports d'aventura...

se comprometre la capacitat de les generacions futures per satisfer les seves pròpies necessitats (WCDE, 1987).

- **Lleure:** conjunt d'actuacions a les quals l'individu pot lliurar-se de manera voluntària, sigui per descansar, per divertir-se, per desenvolupar el seu coneixement o la seva formació desinteressada, la seva participació social voluntària, un cop deslliurat de les seves obligacions professionals, familiars i socials (Dumazedier, 1971).
- **Turisme:** el conjunt d'experiències i activitats desenvolupades per individus que es desplacen temporalment cap a un espai considerat no quotidià, per raons essencialment recreatives, així com les diverses formes econòmiques que pretenen de rendibilitzar aquest desplaçament (Donaire, 1996).
- **Activitats recreatives:** les activitats o experiències humanes que tenen la seva font en ocupacions o dedicacions voluntàries que estan motivades per les satisfaccions que, de forma inherent, se'n deriven, i tenen lloc durant un temps no obligat (Driver i Tocher, 1993, pàg. 236).
- **Turisme rural:** conjunt d'activitats turístiques que es desenvolupen en contacte amb la natura, la vida al camp, en petites poblacions rurals (Pérez de les Heras, 1999, pàg. 21).
- **Turisme a la natura:** és el que es realitza en el medi natural, i que inclou, entre d'altres, les modalitats de turisme esportiu, d'aventura... (Pérez de les Heras, 1999, pàg. 23).
- **Activitats esportives d'esbarjo i turístiques d'aventura:** totes les activitats que es practiquen servint-se bàsicament dels recursos que ofereix la mateixa naturalesa en el medi on es desenvolupen i a les quals els és inherent el factor risc (Decret 81/1991-DOCG 2062).
- **Turisme de salut, també anomenat turisme termal:** conjunt d'activitats relacionades amb l'ús terapèutic de les aigües, bé siguin aigües mineromedicinals, aigües marines o aigües potables.
- **Balneari:** o estació termal és la instal·lació que disposa d'aigües mineromedicinals declarades d'utilitat pública, servei mèdic i instal·lacions adequades per portar a terme els tractaments que es prescriuen (ANET).

- **Aigües mineromedicinals:** les aigües superficials o subterrànies aflorades naturalment o artificialment que, per la seva composició química i, en el seu cas, per la seva temperatura, posseeixen propietats terapèutiques susceptibles d'ésser utilitzades en establiments balnearis emplaçats en l'àrea d'emergència o com a beguda envasada (Blanquer, 1999, pàg. 406).

Aspectes clau

- *El lleure és un temps sobrer, després del treball, destinat al consum, al relaxament i a tota mena d'activitats agradables.*
- *El turisme és una de les activitats principals que es poden realitzar durant el temps de lleure, perquè suposa una ruptura amb allò que és quotidià, una escapada, noves experiències, contacte amb noves persones, noves satisfaccions.*
- *El turisme rural, d'esbarjo i d'aventura suposen un desplaçament temporal i voluntari, lligat a un canvi de medi, de ritme de vida i al contacte amb el medi natural, cultural i social visitat.*
- *Del lleure depenen un ampli ventall d'activitats recreatives, d'aventura... realitzades en el medi rural.*
- *Els balnearis han de disposar de professionals sanitaris, aigües mineromedicinals i instal·lacions adequades.*
- *El turisme d'interior s'ha convertit en una autèntica alternativa de desenvolupament sostenible de zones desfavorides.*

El turisme rural

Durant molts anys, el turisme rural³ ha estat identificat amb el sector agrícola, tanmateix, a hores d'ara les poblacions d'aquest àmbit estan experimentant canvis intensos en el sector productiu, econòmic i social. Fruit d'aquestes transformacions cal plantejar noves vies de desenvolupament que permetin de revitalitzar l'espai rural.

El turisme rural s'està convertint en una alternativa de lleure i de temps lliure. Aquest tipus de turisme s'està consolidant com una de les activitats prioritàries del desenvolupament rural sostenible. D'una banda, com

³ El turisme rural podria ser definit com una manifestació més dels anomenats nous productes turístics, caracteritzada pel desenvolupament, l'aprofitament i el gaudi de tots els productes presents en el mercat, íntimament relacionats amb el medi rural.

que és un turisme d'escala petita i mitjana resulta idoni per plantejar mesures alternatives de desenvolupament econòmic amb un baix impacte ambiental. I d'una altra banda, es tracta d'un turisme de caràcter local, on els habitants són els veritables protagonistes del seu desenvolupament i no mers espectadors passius d'activitats turístiques i recreatives organitzades externament.

L'increment del nombre de turistes "rurals" interessats a participar en activitats de lleure, esportives i d'aventura (Olivera *et al.*, 1999), a més a més de conèixer la història, la cultura, la naturalesa i la vida de les zones que visiten, fa que apareguin noves necessitats, tant formatives (estudis superiors, estudis mitjans, formació continuada...) com estructurals (equipaments, comunicacions, tecnologies... Heinemann, 2003).

Dintre d'aquest conjunt de pràctiques en zones rurals, els complexos hidrotermals adquireixen un protagonisme més que rellevant. Per comprendre la història dels balnearis cal conèixer-ne el passat, el present i el futur. Inicialment, es van consolidar les anomenades "cases de bany", basades en l'explotació de les aigües mineromedicinales gràcies als seus beneficis terapèutics. Amb posterioritat, es va passar a explotar les aigües mineromedicinales com a centres termals, que van tenir un impacte econòmic fonamental, i van esdevenir veritables nuclis territorials de lleure, bàsicament gaudit per classes socials altes. I finalment, i acabant aquesta trajectòria fins a l'actualitat, els balnearis termals no només continuen fent-se servir com a faceta terapèutica sinó que, a més a més, afegeixen nous productes relacionats amb l'entorn mediambiental, cultural i tradicional. I en el futur, a més a més de tots els factors anteriors, s'ampliaran i es diversificaran activitats i serveis, com ara el turisme en la natura i les activitats esportives d'esbarjo i aventura, productes turístics amb unes possibilitats de desenvolupament enormes (Garay, 2000).

El turisme de salut

En els últims anys es detecta un canvi en l'ús del període vacacional. El *boom* de la platja va deixant pas a una tendència allunyar-se dels problemes quotidians que alhora serveixi per recuperar la tranquil·litat i millorar l'estat de salut general. Cada vegada hi ha més persones que dediquen els seus dies de vacances a recuperar la

tranquil·litat i l'assossec, a l'ensems que tornen a trobar en les teràpies naturals i les activitats complementàries, un important benefici per a la seva salut. Aquest tipus de lleure és anomenat turisme de salut.

Abans d'aprofundir en el tema, cal distingir entre tres tipus de turisme de salut: el turisme en centres de talassoteràpia⁴, en centres *spa*⁵ i en centres balnearis. En aquest treball només tractarem del balneari, atès que aquests, en la gran majoria es troben en espais rurals.

El turisme de salut no és una cosa nova. Estudis arqueològics posen de manifest que la hidrològica ha estat una constant en totes les civilitzacions importants com a mitjà curatiu o pal·liatiu de moltes malalties.

A la Grècia clàssica ja hi havia escoles mèdiques que utilitzaven aigües naturals amb finalitats terapèutiques. Aquest ús va arribar a la culminació durant l'Imperi Romà amb les termes i, segles més tard, els àrabs van posar de moda el bany turc. Per tant, les aigües mineromedicinales han tingut una importància significativa tot al llarg de la història.

Les termes romanes han esdevingut, en l'actualitat, estacions termals, instal·lacions que han sorgit al voltant de deus d'aigües mineromedicinales declarades d'utilitat pública, per tal d'oferir als seus clients-pacients la possibilitat de millorar la salut.

Activitat física i balnearis

Igual que en tots els àmbits empresarials relacionats amb el sector del lleure, els serveis pateixen canvis constants, evolucions i una contínua adaptació a les noves necessitats socials i del mercat.

En els últims anys, la preocupació creixent per la salut i la pràctica d'uns hàbits de vida saludables, han portat la població a interessar-se cada cop més per tenir cura del cos i fer de l'esport una activitat habitual en les seves vides. Són usuaris que no responen al perfil clàssic d'"esportistes", tal com vam concebre el terme pel que fa a implicació en l'àmbit competitiu. Són gent a la recerca de descans i benestar físic en espais oberts, tranquils i amb atractiu paisatgístic (així es desprèn de les enquestes realitzades per García Ferrando tant l'any 1990 com el 2000).

Per donar resposta a aquesta inquietud general –a aquests moviments turístics de salut– han aparegut els

⁴ Els SPA són establiments on es donen serveis que incideixen directament o indirectament, en la salut, en el relaxament, en la bellesa, i en el benestar. Bàsicament sempre a través de la utilització de l'aigua.

⁵ La talassoteràpia és un mètode terapèutic que es basa en la utilització del medi i el clima marí (aigua del mar) com a agent terapèutic.

“nous” balnearis; espais situats en zones muntanyoses que aprofiten les deus d'aigua amb propietats minero-medicinals per guarir algunes malalties no només físiques, sinó també psicològiques (el Dr. Marcos Becerro 1981-1998 afirma que la vida moderna es caracteritza per l'abús del tabac, l'alcohol, les drogues, el menjar i l'estrès i per poc, poquíssim exercici), però que, a més a més, són llocs de lleure on es promouen activitats esportives entre les quals es poden destacar les següents:

- Activitats terrestres: excursionisme, senderisme, bicicleta tot terreny, equitació, recorreguts pel bosc...
- Activitats verticals: alpinisme, espeleologia, barraqüisme...
- Activitats aquàtiques: descens amb barca, ràfting, hidrotrineu, gimnàstica aquàtica, aquatònic...
- Activitats aèries: ala delta, parapent, planador...

És a dir, per gaudir d'un balneari no cal estar jubilat o malalt, es poden aprofitar els múltiples beneficis que ofereixen en un entorn agradable, allunyats del soroll i la contaminació, sota una atenció personalitzada i professional.

Cal aconseguir que el binomi turisme-salut⁶ sigui considerat com una oferta turística alternativa, de qualitat, que ofereix nous productes i noves possibilitats.

En el futur, caldrà considerar els establiments termals com a centres de prevenció de malalties, de recuperació i readaptació funcional, de relaxament, de vacances o turisme (actiu, alternatiu, rural...), d'estètica, de *wellness*, de condicionament físic i de relació cultural o focus de convivència (com ja ho havia estat en el passat).

Salut, esport i turisme

La salut, l'esport i el turisme són tres fenòmens característics de les societats contemporànies. Tots tres factors incideixen els uns sobre els altres. La interrelació d'aquests tres elements proporciona al consumidor una salut satisfactòria, una millora de la condició física i un benestar general.

Aquests tres àmbits, oberts i sotmesos a canvis constants, a través de les seves múltiples manifestacions, ens

proporcionen un conjunt de productes que donen resposta a les necessitats de la societat actual.

Les motivacions del consumidor canvien constantment, raó per la qual adquireix sentit el terme “noves formes de turisme”, on el turisme de salut i el turisme actiu assoleixen una rellevància especial, enquadrats en un marc rural, tot gaudint de l'entorn paisatgístic i del complex hidrotermal.

Això ens pot fer pensar que els serveis turístics haurien d'estar dissenyats considerant com a criteri la interrelació dels factors que ens ocupen.

Aspectes clau

- *El turisme de salut, al costat del turisme actiu i rural es troben afavorits pel canvi de valors de la societat.*
- *Quan el consumidor turístic busca benestar, goig personal, satisfacció -en definitiva millorar la seva salut- el turisme termal és una de les millors opcions.*
- *Les noves tendències del consumidor són: d'una banda, gaudir dels serveis propis del balneari, fangs, raigs d'aigua, massatges... i de l'altra, de serveis complementaris: d'estètica (depilacions, estètica facial...), d'activitats actives (rutes culturals, senderisme, piragüisme...).*
- *La interrelació de la salut, l'esport i el turisme té com a objecte proporcionar al consumidor una salut satisfactòria, una millora de la condició física i un benestar general.*

Els balnearis

La balneoteràpia ha tornat a tenir interès, tant per la seva tradicional faceta preventiva i curativa, com perquè ofereix serveis relacionats amb l'estètica, la bellesa, el condicionament físic (*fitness*),⁷ els tractaments antiestrès i tots els altres serveis associats a la qualitat de vida.

La història dels balnearis ha passat per diferents etapes d'esplendor i de decadència. Des de la més remota antiguitat es coneix l'ús de l'aigua com a remei natural per vèncer la malaltia i assolir un estat saludable.

Els grecs van utilitzar les pràctiques hidroteràpiques com un element fonamental en el tractament de les ma-

⁶ El turisme de salut s'identifica, en general, i de forma gairebé exclusiva, amb una oferta concreta: les estacions termals.

⁷ *Fitness*, és l'habilitat de portar a terme tasques sense fatiga i amb una gran energia per gaudir de les activitats de lleure actives; inclou: condició cardiorespiratòria, resistència muscular, força muscular, potència muscular, velocitat, flexibilitat, agilitat, equilibri, temps de reacció i composició corporal.

lalties humanes, igual com dintre d'un règim de vida saludable per assolir i mantenir una bona forma física.

Els romans van ser els qui van introduir a la Península Ibèrica les practiques hidrotermals. Les restes dels nostres balnearis de més tradició corresponen a l'època romana, el balneari d'Archena a Múrcia, Alange a Badajoz, o les anomenades Termes Romanes de Lugo, en són una mostra.

L'arribada dels bàrbars va suposar la destrucció d'una important quantitat de termes romanes, i van haver de ser els àrabs els qui van recuperar la tradició de l'ús de les aigües mineromedicinales, van generalitzar-ne la utilització entre la població, van reconstruir les antigues termes i van construir-ne d'altres, com ara Alhama d'Aragó o Alhama de Granada.

Ben al contrari, al Renaixement els banys termals eren considerats focus de contagi de malalties, i en el segle XVIII es van prohibir, perquè es destinaven a jocs amorosos i d'atzar. Posteriorment, el desenvolupament de la hidrologia aplicada a la medicina, dóna com a resultat l'aparició de nombrosos balnearis com a veritables centres sanitaris, encara que la majoria de les deus es van utilitzar de forma empírica.

El segle XIX va ser quan el termalisme va assolir el major apogeu, la seva edat d'or com a centres de salut, gràcies a la proliferació d'estudis d'hidrologia i hidroteràpia (van gaudir dels seus beneficis personatges insignes com Ferran VII, Eugenia de Montijo, Romero de Torres, Valera, Campoamor, Jovellanos, Sánchez Mejías, etc.).

Ja en el segle XX, en comença la decadència per diversos motius, entre els quals destaquen: el desenvolupament científic o farmacològic de la terapèutica, la moda o cultura del sol, els problemes econòmics que fan que no puguin competir amb els grans establiments, la guerra civil, etc.

Ara, a començament del nou mil·lenni, reneix amb força la utilització de la hidroteràpia i la termoteràpia per millorar la qualitat de vida.

Les estacions termals i turisme rural

A hores d'ara, el turisme rural és concebut com una activitat dinamitzadora complementària de les economies

del medi rural, tant pels seus efectes en el desenvolupament socioeconòmic com per la seva incidència positiva en matèria de generació d'ocupació i per les possibilitats que ofereix en termes d'aprofitament i valoració de recursos patrimonials.

Les estacions termals situades en espais rurals han de comptar amb un capital humà, a més a més de completar els seus serveis amb productes relacionats amb l'entorn natural, paisatgístic i cultural de les zones geogràfiques on es troben situats.

Aquest entorn és un valor intrínsec per a la població local, un valor que, amb l'adequada formació i capacitat dels ciutadans, constitueix la línia per aconseguir un desenvolupament turístic sostenible.

Es pot ressenyar que en el segle XIX hi havia famílies "pageses", en molts casos sense terres, treballant als balnearis. Aquest personal era l'anomenat no-professionalitzat, i realitzava tasques d'hostalatge, cuiner, cambrer... era el personal domèstic.⁸

D'altra banda, hi havia el personal professional –personal mèdic– que disposava d'una formació universitària, amb especialitat hidrològica, que aplicava les tècniques hidroteràpiques, dutxes o banys, en les seves diferents variants, i programes nutricionals.

Per tant, com podem apreciar, els recursos humans dels balnearis sempre han estat lligats al món rural i agrari.

Les estacions termals al segle XXI

En el passat, molts dels balnearis espanyols no van saber superar les èpoques de crisi i van acabar tancant portes. En els últims anys, ben al contrari, s'està produint una nova situació, amb l'obertura de nous balnearis, modernització de les instal·lacions, en altres, i millora de l'equipament balneoteràpic i hotelier.

En certa manera, es pot parlar d'un període de replantejament i consolidació de l'oferta termal davant d'un mercat que s'amplia i es fa més divers, tant des del punt de vista de l'oferta com de la demanda.

El desenvolupament del sector, tanmateix, passa necessàriament per l'ampliació de la seva base actual de mercat a nous segments de població que no estiguin interessats exclusivament en els aspectes medicinals i que

⁸ Hom anomena activitat domèstica, al fet que al començament, en el segle XIX, als àmbits rurals, les tasques d'endregar les habitacions i fer el menjar eren realitzades per personal del servei domèstic o per les mateixes famílies que regentaven les cases de banys. No hi havia una professionalització en hoteleria, restauració i d'altres serveis.

trobin en l'entorn natural –instal·lacions de lleure, activitats actives, etc.– atractius suficients per considerar el turisme associat a les estacions termals una alternativa a les vacances tradicionals.

En base al binomi Salut-Turisme, el termalisme ha de ser considerat com una oferta turística alternativa, que ofereix nous destins i noves possibilitats. Els establiments termals, a més a més de ser centres de salut, han de ser llocs d'esbarjo i d'activitat social, on es busca un lleure actiu i una millora dels trastorns produïts per la vida estressadora de la ciutat (Reverter *et al.*, 2005).

Aspectes clau

- La hidroteràpia i el termalisme han estat presents tot al llarg de la història.
- El binomi salut-turisme ha de ser considerat com una alternativa al turisme tradicional.
- L'entorn rural, on es troben els balnearis, invita a realitzar-hi activitats associades.
- Cal la incorporació de noves activitats que donin resposta a les necessitats i interessos dels usuaris.
- Les estacions termals són un mitjà per al desenvolupament socioeconòmic i de generació d'ocupació en poblacions rurals.
- El turisme contemporani implica: noves pràctiques, noves necessitats formatives, nous escenaris turístics, noves necessitats de la demanda, noves perspectives, nous espais.

Desenvolupaments d'intervenció

El producte turístic, se substantiva en la prestació de serveis als turistes i/o clients. I és precisament en

el sector serveis on el capital humà esdevé una part fonamental per oferir productes únics, diferents i de qualitat. El producte turísticoesportiu és vist com una combinació de prestacions i elements tangibles i intangibles que ofereixen uns beneficis al client, com a resposta a determinades expectatives i motivacions. Per tant, s'intueix que seran els recursos humans els més importants a l'hora de crear un servei i de portar-lo a terme. Els treballadors constitueixen un recurs per a les empreses, un recurs que es converteix en valuós i de vegades en irremplaçable (Gómez-Mejia *et al.*, 1998).

Un dels principals problemes, quan es parla de capital humà en el sector del lleure, se centra en la qualificació i en les competències.

Qualificació i competències

El terme qualificació emmarca un terme utilitzat àmpliament des de diferents àmbits i perspectives. Així, des del punt de vista educatiu i formatiu, s'associa normalment a l'obtenció de certificats i títols, i des del punt de vista laboral, a categories, nivell de coneixements, classificacions professionals i retributives.

El terme competència s'emmarca dintre de les reformes dels sistemes formatius europeus. Jiménez (1996) ens diu que les competències a adquirir durant la formació professional es basen en tres grans conceptes: “saber” (coneixements), “saber fer” (habilitats i destreses) i “saber ser” (actituds, normes i valors).

Per parlar de les competències que necessita el professional de l'esport, turisme i/o salut, ara i en un futur, cal veure quines activitats s'ofereixen, en quins espais, qui hi participa i quan es realitzen (*quadre 1*).

criteris	Continguts
Segons activitats	Gastronomia, passejades, folklore, patrimoni històric, tradicions, artesanía, festes, visites de negocis, visites d'empresa, congressos, aventura, salut, hidroteràpia, termalisme, estètica, perruqueria, fisioteràpia, activitats aquàtiques, activitats terrestres, activitats aèries, activitats verticals, esports...
Segons espais	Balneari, centre termal, sales recreatives, parcs, àrees d'esbarjo, reserves naturals, parcs nacionals, centres d'ecoturisme, centres d'agroturisme, rius, rutes itinerants, tallers, monuments, centres culturals, camins rurals, camps, pistes, piscines, gimnasos...
Segons temps	Vacances, setmanes, dies, dia, cap de setmana...
Segons participants	Famílies, per a adults, malalts, poblacions especials, esportistes, empresaris, polítics, per a tothom.

◀
Quadre 1
Elaboració pròpia.

Titulacions universitàries	Titulacions de cicles formatius superiors	Titulacions de cicles formatius mitjans
<ul style="list-style-type: none"> • Llicenciatura en Ciències de l'Activitat Física i l'esport. • Llicenciatura en Medicina. • Magisteri-Especialitat d'Educació física. • Diplomatura en Educació Social. • Diplomatura en Infermeria. • Diplomatura en Fisioteràpia. • Diplomatura en Nutrició Humana i Dietètica. • Diplomatura en Turisme. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tècnic superior en animació d'activitats físicoesportives • Tècnic superior en informació i comercialització turística • Tècnic superior en animació turística. • Tècnic superior en assessoria d'imatge corporal. • Tècnic superior en recursos naturals i del paisatge. • Tècnic superior en estètica. • Tècnic superior en dietètica. • Tècnic superior en salut ambiental. • Tècnic superior en animació sociocultural. • Tècnic superior en documentació sanitària. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tècnic mitjà en conducció d'activitats físicoesportives en el medi natural. • Tècnic mitjà en serveis de restaurant i bar. • Tècnic mitjà en cuina. • Tècnic mitjà en pastisseria i fleca. • Tècnic mitjà en perruqueria. • Tècnic mitjà en cures auxiliars d'infermeria. • Tècnic mitjà en atenció socio sanitària.

Quadre 2

Elaboració pròpia.

Un cop fixat l'àmbit en el qual un individu ha de desenvolupar les seves competències, passem a presentar a continuació totes les titulacions⁹ que, segons el nostre parer, estarien interrelacionades amb les activitats que es realitzen en un balneari i amb els serveis que hi van associats (*quadre 2*).

Les característiques que distingeixen cada titulació són: els plans d'estudi, els requisits per accedir a cada tipus de titulació, els anys d'estudi de cada tipus de titulació i les sortides professionals.

Ara com ara, molts dels serveis que s'ofereixen en l'àmbit rural (turístics i/o esportius) s'han anticipat a l'existència de processos formatius reglats, amb titulacions homologables i reconegudes en els cercles acadèmics (cal recordar que moltes d'aquestes titulacions existeixen des de fa poc en el món acadèmic). Aquest fenomen ha fet que el professional del lleure, en termes generals, hagi estat pitjor considerat des de les pròpies empreses i/o institucions.

Podem recordar que la delimitació dels camps d'intervenció en molts casos no es troben contemplats legislativament, i en altres s'interrelacionen competències laborals, amb la qual cosa es fa difícil d'identificar els límits d'intervenció de cada titulació.

Tenint en compte que les titulacions que hem inclòs són molt àmplies, el personal involucrat en un balneari

(i serveis associats) haurà d'estar repartit en grups professionals i dedicacions. Això no vol dir que haguem de delimitar àrees, sinó tot al contrari, cal establir quines competències són específiques (tècniques) de cada titulació i posteriorment constituir una altra sèrie de competències (genèriques) que poden assumir diverses titulacions.

És important recordar que la regulació legislativa obliga que en un balneari hi hagi un director mèdic, que serà responsable de la vigilància i control del centre termal, i de vetllar que els tractaments sanitaris tinguin la corresponent prescripció facultativa. D'altra banda, els professionals sanitaris seran els encarregats de l'aplicació dels tractaments que els corresponguin.

La qüestió és, *quins són els principis a tenir en compte en el desenvolupament d'intervenció relacional de les competències entre diverses titulacions?*

Perquè, com indica molt bé Rubio (2002), les competències no són una finalitat sinó el mitjà de conèixer què és allò que caracteritza les persones que exerceixen el seu treball excel·lent, amb l'objectiu de desenvolupar, potenciar i retribuir aquestes característiques diferenciadores. Possiblement, el fet diferenciador estigui en el paper que realitzi una persona en el seu treball, que pugui aportar el millor de si mateix i estigui en línia amb les necessitats de l'empresa.

⁹ No s'hi inclouen les titulacions relacionades amb l'administració general: Ciències Econòmiques, Administració i Direcció d'Empreses... perquè segons el nostre parer són massa genèriques.

Miguel A. Garcia (1998), del Centre de Desenvolupament Rural del Maestrat, afirma que les universitats han de dotar-se de currículums transversals que abracin diferents temàtiques, relacionades amb l'esport i el turisme. Seguint la mateixa línia, Cuenca¹⁰ (2004) argumenta la necessitat d'ampliar els continguts curriculars relacionats amb el lleure dels plans d'estudis de titulacions com ara: turisme, educació física, psicologia, sociologia... Segons aquest mateix autor, la formació, en aquest sentit, és totalment insuficient.

El 1993, l'Associació Internacional WLRA (World Leisure & Recreation Association) va donar a conèixer una carta que en el capítol IV punt 3.1 recull el següent: “*Cal desenvolupar mòduls d'educació del lleure que transmetin valors, actituds, coneixement i habilitats a persones de professions com ara l'ensenyament, la medicina, el turisme, l'arquitectura, la infermeria, el treball social, la direcció d'hotels i el clergat*”.

El president de l'Associació Catalana de Gestors Esportius Professionals, J. Celma (2004), qüestiona els plans d'estudi actuals dels Instituts d'Educació Física (INEF) i Facultats de Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport, posa l'accent en la necessitat d'adequar els estudis a les necessitats actuals del mercat i proposa com a solució l'ampliació urgent de matèries i disciplines relacionades amb la gestió.

Formació i Ocupació

L'ajust que s'ha de produir entre l'oferta i la demanda d'ocupació es troba relacionada íntimament amb les necessitats formatives que té el sector (Reverter, 2005). Cal adequar les demandes de les empreses a l'oferta de títols que s'ofereixen des de les instàncies educatives. Les demandes empresarials (*quadre 3*) reclamen personal competent relacionat amb el turisme, el lleure, la salut i l'esport.

Segons F. Vila (1999), la formació suposa una inversió en capital humà, imprescindible si l'empresa vol continuar oferint qualitat i continuar sent competitiva dintre del sector.

El tema de la formació turísticoesportiva és una necessitat real del mercat de treball; cal aproximar considerablement l'aprenentatge de l'alumne al món real de les empreses. També a la inversa, els treballadors que adquireixin un nivell de competències determinat a través de la seva experiència i de la formació contínua, haurien de poder revalidar els títols o accedir als estudis corresponents del sistema reglat.

El concepte de qualificació que utilitzem es troba associat a la concessió d'un reconeixement de les competències que pot ésser realitzat mitjançant un certificat o títol reglat, reconegut oficialment. D'altra banda, les competències estableixen un potencial, de caràcter

Demanda	Principals tipus d'activitat
Contacte amb la natura	Visitar platges, espais naturals, passejar, fer senderisme, etc.
Atraccions	Visitar parcs zoològics, parcs de safari, museus de cera, parcs temàtics, etc.
Patrimoni cultural	Visitar castells, palaus, museus, monuments antics i nous, llocs religiosos, galeries, etc.
Esport	Participar o observar diverses formes d'esports com ara pesca, vela, golf, natació, surf, curses de cotxes, futbol, esports d'aventura, etc.
Diversió	Anar a cinemes, teatres, bars, concerts, discoteques, restaurants, joc, etc.
Relaxació	Prendre el sol, descansar, llegir, etc.
Salut i religió	Tractaments de salut, saunes, massatges, teràpies, visites religioses, peregrinacions, etc.
Compres	Compres de <i>souvenirs</i> , roba, regals, equipaments, etc.
Negocis	Reunions, conferències, fires, etc.

◀
Quadre 3
Principals tipus d'activitat respecte a la demanda turística (Ayuso i Fullana, 2002, adaptat d'Hunter i Green, 1995).

¹⁰ El professor Cuenca en el seu llibre *Pedagogia del Ocio* realitza una fantàstica anàlisi dels currículums formatius relacionats lleure.

conceptual, procedimental i actitudinal, adquirit a través de l'educació formal i informal, a través de l'experiència, sigui professional, social o personal, que es manifesta quan es posa en pràctica en situacions productives (Jiménez, 1998; Elvira, 1999; Medina, 1998).

Ara com ara, les empreses busquen professionals que tinguin unes competències determinades, segons el perfil professional requerit, i no els preocupa tant de quina qualificació es disposa. En aquest sentit, s'està avançant de cara a la creixent acreditació de competències professionals.

El projecte de la Unió Europea *Know How in the Thermal Tourist Sector* (KITTS, 1997) argumenta que una de les causes principals de les crisis sofertes pels centres hidrotermals, durant els últims vint anys, és la necessitat d'una formació adequada del personal, que impliqui el desenvolupament de totes les activitats que es desenvolupen en les àrees termals.

Campos i Sánchez (1999) argumenten que els balnearis han de presentar ofertes complementàries a les termals. Han de presentar paquets d'ofertes que incloguin tractaments de *fitness*, bellesa, medicina natural, esports en general combinats amb el gaudiment del medi ambient en l'estat natural.

Així doncs, cal crear relacions d'interdependència i complementaritat entre les diferents titulacions per tal d'adequar la formació a les necessitats de l'empresa.

Aspectes clau

- La qualificació representa el conjunt de coneixements i capacitats que els individus adquireixen durant els processos de formació i educació.
- La qualificació es vincula a títols educatius, categories laborals i classificacions salarials.
- Les competències no resideixen en les capacitats (formació) sinó en la seva mobilització, perquè només es detecten quan es posen de manifest.
- Cal identificar les competències transversals i específiques que cada professional necessita.
- Cal definir blocs de matèries que apleguin la totalitat de competències professionals.
- És important construir dissenys curriculars oberts i participatius, trencant les rigideses que en la majoria dels casos dificulten adequar la formació a les noves realitats.

Conclusions

El turisme contemporani implica: noves pràctiques turístiques, nous espais turístics, noves necessitats i noves perspectives.

El producte balneari rural pot oferir noves oportunitats a la gent que habita en aquests municipis, i propiciar una reactivació econòmica i social d'aquestes zones.

La balneoteràpia, era una activitat elitista que ha passat a ser una activitat estesa, amb la consegüent ampliació de la base de practicants. Alhora, el consumidor té les idees més clares sobre el que necessita i el que realment vol: activitats i serveis de qualitat que garanteixin el benestar en totes les vessants.

En aquest escenari, ben segur que es necessitaran nous professionals, que coneguin a fons turisme, esport i salut i que hi entenguin; de fet, els programes i estudis interdisciplinaris poden constituir i han de constituir, a hores d'ara, una àrea de desenvolupament imprescindible, tant des del punt de vista professional com acadèmic, dels actors implicats en el sector.

Els balnearis han d'integrar a les seves ofertes tradicionals, l'ús de l'aigua termal, activitats complementàries com ara: tractaments de condicionament físic, bellesa i esports combinats amb el gaudiment del medi ambient en estat natural.

El consumidor està canviant, i ho fa de pressa. L'apogeu de l'esport, el turisme i la preocupació per la salut és degut, en gran mesura, a canvis en els hàbits de consum, d'informació i de prioritats per part del consumidor, i és d'esperar que aquests canvis s'accentuïn en el futur.

Cal la cooperació entre la universitat i l'empresa, i estrènyer els llaços entre totes dues. Els interessos no són divergents, sinó complementaris, però cal saber estructurar-los. En aquest escenari de cooperació, les poblacions locals són elements imprescindibles per a la consolidació d'una activitat de llarga durada.

Cal implantar plans d'estudi que es complementin i s'interrelacionin. La formació "adient" és l'element clau si optem per la qualitat i la durabilitat del centre termal.

Les competències que es demanen en l'àmbit analitzat podrien suggerir la necessitat d'establir "blocs de competències professionals" que es vincuessin, per a tractar-los i desenvolupar-los, als itineraris curriculars dels plans d'estudi. El Nou Espai d'Educació Superior és una gran oportunitat per fer-ho.

Una de les aportacions que, segons el nostre parer, resulten més valuoses del concepte d'innovació, és que la seva aplicació porta implícita la necessitat d'enfocar

els fenòmens, els processos o les problemàtiques abordades des de diferents angles o perspectives; d'aquesta forma, es posen les bases per al desenvolupament de projectes autènticament multidisciplinaris i interdisciplinaris (uns lemes als quals avui dia es recorre molt sovint però que, tanmateix, es practiquen ben poc).

Referències bibliogràfiques

- Acuña, A. (1991). *Manual didáctico de actividades en la naturaleza*. Sevilla: Wanceulen.
- Ayuso, S; Fullana, P. (2002). *Turismo Sostenible*. Barcelona: Rubes Editorial.
- Blanquer, D. (1999). *Derecho y Turismo*, Valencia: Tiranch lo Blanch, pàg. 406.
- Boned, C. J.; Rodríguez, G; Mayorga, J. L. i Merino, A. (2004). *Competencias profesionales del licenciado en ciencias de la actividad física y el deporte*. Actas del III Congreso de Ciencias del Deporte. Facultad de Ciencias de la Actividad Física y el Deporte. Universidad de Valencia.
- Castillo, J. (1996). *Sociología del trabajo*. Un proyecto docente, CIS, Siglo XXI.
- Campos, M. L. i Sanchez, C. (1999). *El turismo termal en Castilla la Mancha. A territorio y su imagen*. Actas del XVI Congreso de geógrafos Españoles. Málaga: Asociación de Geógrafos Españoles, Universidad de Málaga.
- Celma J. (2004). Retos de transformación y mejora en el deporte y sus gestores. *Instalaciones Deportivas*, XXI/133.
- Cuenca, M. (2004). *Pedagogía del Ocio: Modelos y propuestas*. Bilbao: Universidad de Deusto.
- Daniel, J.; Pascual, I.; Espelt, P.; Grifoll, J.; Basora, J. i Pous, A. (1999). Gestión por procesos en un equipo de atención primaria. *Revista Calidad Asistencial*, núm. 14, pàg. 247-54.
- Donaire, J. A. (1996). El turismo a los ojos del postmodernismo. Una lectura desde la dialéctica socioespacial (Tesis doctoral). Universidad Autónoma de Barcelona.
- Dumazadier, J. (1971). *Realidades del ocio e ideología*. A: Dumazadier, J. *Ocio y sociedad de clases*, Barcelona: Fontanella. pàg. 9-46.
- Driver, B. L.; Tocher, S. R. (1993). *Hacia una interpretación conductista de las actividades recreativas, con implicaciones claras para su planteamiento*. A Van Doren et col. *Suelo y Ocio, Conceptos y métodos en el ámbito de la recreación al aire libre*, Colección Nuevo Urbanismo 40. Madrid. Instituto de Estudios de la Administración Local, pàg. 233-71.
- Elvira, C. (1999). Balance de competencias. Una metodología para la evaluación de la profesionalidad, *Herramientas*, núm. 5, pàg. 10-15.
- Garay, L. A. (2000). *El turismo de balneario en el Catalunya en una Edad de Oro (1817- 1936)* (Trabajo de investigación presentado en el departamento de economía y historia económica), Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- García Ferrando, M. (2000). Encuesta sobre los hábitos deportivos de los españoles, Madrid, Ministerio de Educación, Cultura y deporte, Consejo Superior de Deportes, 2001, pàg. 95.
- Heinemann, K. (2003). *Importancia del desarrollo tecnológico en el deporte de tiempo libre y el deporte de turismo*. Actas del II Congreso Mundial de Ciencias de la Actividad Física y el Deporte. Granada, Universidad de Granada.
- Instituto Nacional de Estadística. <http://www.ine.es>
- Jiménez, B. (1996). *Claves para comprender la formación profesional en Europa y en España*. Barcelona: EUB.
- KITTS (1997). Project: *Know How in the Termal Tourist Serctor*. Comisión Europea. DG XXIII, Bruxelles, European Comision.
- Kotler, P. (1984). *Marketing management. Análisis, planning, implementation, and control*, 7 edició, Prendice-hall. Londres. S'ha utilitzat la versió espanyola (1992): Dirección de Marketing. Análisis, planificación, gestión y control: Prendice-hall.
- Marcos Becerro, J. K. (1994). *Ejercicio físico, forma física y salud*. Madrid: Eurobook.
- Medina, O. (1996). La validación de lo adquirido. *Herramientas*, núm. 54, pàg. 36-44.
- Muñoz, F. (1994). *Marketing Turístico*. Madrid: Fundación Ramón Areces.
- Olivera, A. y Olivera J. (1999). Las actividades físicas en la naturaleza. Estudio sobre la oferta y la demanda en el sector empresarial. *Apunts. Educación Física y Deportes*, (57), pàg. 86-94.
- Pascua, M.; Aguilar, J.; Frutos, F. y Gracia, M. (1998). Turismo, tiempo libre y desarrollo rural, *Acciones e Investigaciones Sociales*, núm. 8, pàg. 177-99.
- Pérez de las Heras (1999). *La guía del ecoturismo o como conservar la naturaleza a través del turismo*. Madrid: Editorial Recuadro S.L.
- Rebollo, S. (2003). *Las dimensiones del ocio en las sociedades rurales*. Motricidad European Journal of Human Moviment núm. 10, pàg. 191-206.
- Reverter, J. (2005). *Turismo y Deporte. Análisis de la oferta formativa de postgrado en las universidades Españolas*. A D. Blanquer (coord.) *Turismo, Deporte y Salud*, Valencia: Tiranch lo Blanch, pàg. 397-415.
- Reverter, J.; Plaza, D. i Barbany, J. R. (2005). Situación actual de las estaciones termales en Aragón: hacia un nuevo producto integral. *Actas del Congreso Internacional Actividad Física y Deporte en la Sociedad del Siglo XXI*. Madrid: Universidad Europea de Madrid.
- Rubio, J.; Bustillo, C. i Marmolar, P. (2002). La gestión de los recursos humanos basada en competencias profesionales, *Alta Dirección*, núm. 37, pàg. 45-55.
- Vera, F. (coord.) (1997). *Análisis territorial del turismo*, Ariel, Barcelona.
- Vila Tierno, F. (1999). Tiempo de formación, en Tiempo de trabajo: empleo y calidad en la industria turística, Consejo Social de la Universidad de Málaga, pàg. 97-131.
- World Leisure & Recreation Association (WLRA). (1994). "International Charter for Leisure Education". A ELRA (European Leisure and Recreation Association), Summer, pàg.13-16.